

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-2.16>

Кікалішвілі М.В.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри кримінального права та кримінології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

СТАН, СТРУКТУРА Й ДИНАМІКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Наприкінці ХХ століття корупція набула світового розмаху й стала суттєвою перепорою розвитку міжнародних економічних зв'язків. Не винятком стала й Україна, яка вже протягом тривалого часу за даними міжнародної організації Transparency International знаходиться в числі країн з високим рівнем корупції. Так, згідно зі статистичними даними глобального рейтингу Індекс сприйняття корупції, котрі складено міжнародною організацією Transparency International, Україна зайняла 120 місце серед 180 країн світу. Transparency International зазначила, що Україна поліпшила свої показники в Індексі сприйняття корупції на два бали – з 30 у 2017 році до 32 в 2018 році – і зайняла 120 місце. Сама організація зазначає, що ключовим показником індексу є кількість балів від 0 до 100, а не місце в рейтингу – чим більше балів набирає країна, тим краще в ній є ситуація з корупцією [1]. Однак у 2019 році Transparency International оприлюднила новий рейтинг індексів корупції 180 країн світу, в якому за 2019 рік Україна посіла 126 місце, знизивши свої показники на два бали та повернувшись за показниками до 2017 року. На одному рівні з Україною за рівнем корупції опинилися Киргизстан, Джибуті, Азербайджан. Відповідну доповідь опублікували на сайті організації [2].

Нажаль, стан корумпованості (особливо серед вищих посадовців) в нашій державі постійно зростає. Зазначена негативна тенденція спостерігається, не дивлячись на позитивні зрушення, які стали відбуватися починаючи з 2014 року (створення ряду антикорупційних органів із спеціальними

повноваженнями, вдосконалення нормативно-правової бази антикорупційного характеру, загальне формування негативного відношення до корупції серед населення шляхом залучення до подібної роботи громадських об'єднань та ЗМІ).

Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання протидії корупції набуває все більшої актуальності для нашої держави. Задля дієвої протидії явищу корупційної злочинності, необхідно повністю вивчити зазначену правову категорію. Заради повноцінного уявлення про таке явище, як корупційна злочинність, запропоновано дослідити питання стану, структури й динаміки корупційної злочинності.

Українськими вченими приділяється достатньо багато уваги вивченню проблематики корупції в нашій державі, досліджують методи запобігання та протидії корупційній злочинності. За час незалежності України було розглянуто ознаки корупційної злочинності в межах дисертаційних досліджень, що проводилися О. Ю. Бусол, О. О. Дудоровим, В. С. Лукомським, Є. В. Невмержицьким, М. І. Мельником, О. В. Терещуком, О. В. Шевченко та ін. Проблематика корупційної злочинності в межах своїх праць вивчалася: О. Кальманом, О. Литваком, А. Мудровим та іншими.

Проте, слід відмітити, що високий рівень корупційної злочинності в Україні зумовлює потребу в подальшій науковій розробці даної проблематики. До мети даної статті відносимо чітке дослідження основних та проблемних аспектів корупційної злочинності, зокрема стану, структури й динаміки наведеного поняття.

Перш ніж перейти до мети статті, звернемо увагу на думку О. Ю. Бусол [3, с. 105-107], котра навела комплекс причин й умов критично високого рівня корупційної злочинності в Україні, поміж яких можна виокремити наступні:

– *чинники економічного характеру*. Так, істотним чинником корупції та економічної злочинності в Україні все ще є високий рівень безробіття населення. Відповідно до показників – інфографіка «Ситуації на ринку праці», що було опубліковано Державною службою зайнятості (ДСЗ), зайняте населення України на I квартал 2018 р. складає 16 млн. 035 тис. (рівень зайнятості – 55,2%). У порівнянні із I кварталом 2017 р. (15 млн. 886 тис. – зайняте населення, зайнятість – 55,9%) у 2018 році за I квартал збільшилася частка зайнятого населення на 0,7%. Безробітне населення на момент I кварталу 2018 року складає 1 млн. 713 тис. (рівень безробіття – 9,7%). У порівнянні із I кварталом 2017 року (1 млн. 787 тис. – безробітні, рівень безробіття – 10,1%) за I квартал 2018 р. частка безробітного населення України зменшилася на 0,4% [4, с. 4-5]. У II кварталі 2019 року рівень безробіття серед робочої сили віком 15 років і старше склав 7,7%, а серед осіб віком 15-70 років – 7,8% [5].

За даними ДСЗ, рівень безробіття у 2015 р. становив 9,1%, у 2016 р. – 9,9%, а у 2017 р. – вже 10,1%. Загалом такий стан трохи змінюється впродовж 2018-2019 рр. Однак статистика все ще каже про те, що майже 8 млн. громадян України виїжджають на заробітки за кордон [3, с. 107]. А зараз у 2020 році, зважаючи на пандемію COVID-19 тенденція зростання безробіття взагалі перевалила за всякі статистичні рамки. Весь світ стикнувся з проблемою кризи через пандемію та безробіттям, і Україна не є виключенням. Так, від початку карантину в Україні, з 12 березня приблизно 90 тисяч безробітних громадян встали на офіційний облік у Службі зайнятості. Станом на 16 квітня 2020 року в Державній службі зайнятості зареєстровано трохи більше 400 тисяч безробітних. Це на третину

більше (на 86,5 тисяч осіб або на 27%) ніж кількість громадян без роботи на цього ж дня рік назад [6].

– *чинники політичної природи*. Їх пов'язують із реалізацією незваженої політики держави в межах економічної сфери, гальмуванням реформ економічного сектору, недосконалістю правової бази для протидії економічній злочинності й істотними недоліками регулювання економічних відносин, зокрема існуванням певних прогалин та колізій.

– *чинники організаційного й управлінського типу*. У зв'язку із неефективним управлінням та недостатнім рівнем верховенства права Україна на протязі останніх 5 з лишком років недоотримала близько 70 млрд. доларів США (що перевищує весь зовнішній борг України) надходжень до державного бюджету, про що свідчить дослідження Центру економічної стратегії.

– *чинники нормативно-правового характеру*. Поміж недоліків правового регулювання економічного сектору, що мають вплив на зріст корупційної злочинності, можна виокремити: 1) прогалини в межах правового регулювання; 2) неузгодженість законодавчих актів з суспільно-економічними рішеннями й відставання правового регулювання від закономірностей економічного розвитку; 3) існування колізії між правовими нормами; 4) низький рівень якості нормативних актів; 5) брак механізмів виконання приписів нормативних актів, тощо.

– *науковий чинник*. Процес із залучення науки до здійснення реформ допомогло б не лише покращити якість заходів реформ та їхнього правового супроводу, однак і стало б справжнім показником того, наскільки серйозними є наміри проводити реформи та чи будуть такі реформи виконуватись із збереженням принципів демократії.

– *чинники соціально-психологічної природи*. Можна стверджувати про незалежне виконання роботи та діяльності певних соціальних сфер (таких як політика, економіка, тощо) від мотивації морального характеру

окремих індивідів та населення. Останнім часом мають місце важкі й істотні зміни в межах системи моральних цінностей й ідеалів, що можна визнати моральною кризою.

Переходячи до дослідження питання корупційної злочинності, варто зазначити, що як зауважує А. С. Політова, корупційною злочинністю постає складова ширшого суспільного явища – корупції [7, с. 153]. Під корупцією абз. 7 ч. 1 ст. 1 закону України «Про запобігання корупції», розуміє використання уповноваженою особою, перелік яких зазначений у Законі, своїх повноважень або тих можливостей, які надає особі службове становище задля отримання неправомірного доходу або обіцянка отримання подібного доходу іншій особі за умови виконання певних дій, що носять характер зловживання [8].

Відповідно до позиції О. В. Шевченко корупційною злочинністю є сукупність умисних злочинів, котрі вчиняються особами завдяки застосуванню наданих їм повноважень владного чи службового типу, через корисливі мотиви й заради незаконного отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної вигоди для себе або третіх осіб чи ж за допомогою надання пропозицій таких вигод іншим особам із метою незаконного використання наданих їм повноважень владного чи службового типу [9, с. 188]. Розробники підручника «Проблеми протидії злочинності» корупційну злочинність («злочини з ознаками корупції») визначають в якості сукупності умисних злочинів, що вчинюють службові особи через корисливі мотиви, інші особисті інтереси третіх осіб із застосуванням влади чи службового становища [10, с. 195-196].

Злочинність корупційного типу, як і загалом злочинність, можна охарактеризуватися такими показниками, як її станом, структурою, динамікою. М. І. Мельником вказується, що аби з'ясувати реальний стан й тенденції корупції варто звертатися до офіційних даних (статистики) щодо вчинення корупційних правопорушень, осіб, котрі їх здійснили, сфери розповсюдження таких діянь тощо [11, с. 188].

Так, зокрема за дванадцять місяців 2019 року МВС України задокументовано **2987** кримінальних корупційних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням (з яких тяжких та особливо тяжких – 1599), зокрема: ч.2-5 ст.191 КК України – 1106; ч. 2, 3 ст. 262 КК України – 1; ст. 364 КК України – 199; ст. 364¹ КК України – 44; ст. 365² КК України – 44; ст. 368 КК України (одержання хабара) – 506; ст. 368² КК України – 2; ст. 368³ КК України – 61; ст. 368⁴ КК України – 37; ст. 369² КК України – 165; ч. 2, 3 ст. 410 КК України – 4; інші корупційні правопорушення – 818 [12].

Протягом 2018 року відповідно до статистичних даних МВС України було зареєстровано **3679** кримінальних корупційних злочинів, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням, зокрема: ч.2-5 ст.191 КК України – 1733; ст. 364 КК України – 277; ст. 364¹ КК України – 62; ст. 365² КК України – 21; ч. 2 ст. 366 КК України – 1; ст. 368 КК України – 691; ст. 368² КК України – 5; ст. 368³ КК України – 27; ст. 368⁴ КК України – 20; ст. 369² КК України – 270; ч. 2,3 ст. 410 КК України – 6; інші корупційні – 566. Разом з тим, відповідно до Звіту про стан протидії корупції у 2018 році, підготовленого Міністерством внутрішніх справ України, до суду направлено **3650** кримінальних проваджень з обвинувальним актом щодо корупційних злочинів [13].

Розглянемо також статистичні дані МВС України 2017 року. Так, на протязі 2017 року було зареєстровано **2831** корупційний злочин, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням, зокрема: ч. 2-5 ст.191 КК України – 1031; ч. 2,3 ст. 262 КК України – 3; ст. 364 КК України – 252; ст. 364¹ КК України – 56; ст. 365 КК України – 3; ст. 365² КК України – 21; ч. 2 ст. 366 КК України – 7; ст. 368 КК України – 744; ст. 368² КК України – 1; ст. 368³ КК України – 35; ст. 368⁴ КК України – 32; ст. 369² КК України – 229; ч. 2, 3 ст. 410 КК України – 26; інші корупційні – 391. Разом з тим, відповідно до Звіту про стан

протидії корупції у 2018 році, підготовленого Міністерством внутрішніх справ України, до суду направлено **2786** кримінальних проваджень з обвинувальним актом щодо корупційних злочинів [14].

Таким чином, як показує аналіз статистичних даних корупційних злочинів, амплітуда коливань протягом 2017-2019 років цікава тим, що у 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком. На протязі аналізованого періоду абсолютний приріст корупційних злочинів є доволі нестабільним.

Здійснюючи оцінку стану протидії корупційній злочинності, варто проаналізувати ефективність роботи органів держави, якими виконуються функції стосовно протидії корупції. Головним чином пропонуємо дослідити роботу Національного антикорупційного бюро України. Стосовно розгляду кримінальних проваджень НАБУ, то, відповідно до даних викладених на офіційному веб-сайті Національного антикорупційного бюро України, станом на 31 грудня 2019 р. цей орган має наступні результати: скеровано до суду – 245; в стадії розгляду – 892; повідомлено про підозру – 221; винесено вироків – 38 [15].

Станом на кінець першого кварталу 2020 року до відповідальності за корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення притягнуто 1012 осіб. З них 236 осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності, 736 – до адміністративної відповідальності, ще до 40 осіб було застосовано дисциплінарне стягнення. Серед осіб, що було притягнуто до відповідальності є: 350 депутатів місцевих рад, 163 посадовців юридичних осіб публічного права, не зазначених в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»), 95 працівників органів поліції, 53 державних службовця, 42 посадовці місцево-самоврядних органів [16].

Найбільше осіб за I квартал 2020 року було притягнуто до кримінальної відповідальності у зв'язку із: пропозицією, обіцянкою чи наданням неправомірної вигоди службовій

особі – 133 осіб; прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержанням неправомірної вигоди службовцем – 38 осіб; зловживанням впливом – 35 осіб; привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним із зловживанням службовим становищем – 17 осіб; підкупом працівника підприємства, установи чи організації – 10 осіб.

Низький економічний результат показує рівень ефективності органів, спрямованих на боротьбу із корупцією: до державного бюджету за весь період існування НАБУ повернулося тільки 0,26% від завданого державі збитку, що було орієнтовно встановлено при слідчих діях [17]. Низька ефективність НАБУ доводиться за допомогою статистичних даних. Так, за 2019 рік з подання НАБУ до державного бюджету повернулося 158, 95 млн. грн. з 229,7 млрд. грн., що було орієнтовно нараховані детективами в рамках заведених розслідувань. При цьому, відповідно до даних звітів Державної казначейської служби, на рік утримання одного тільки НАБУ витрачаються суми набагато більші, ніж антикорупційним органам вдалося повернути за весь період свого функціонування (785,5 млн. грн.). Загалом ефективність діяльності НАБУ доцільно оцінювати по співвідношенню розміру відшкодування органом нанесених державі збитків та виділених з держбюджету коштів на його утримання. Так, станом на 31 грудня 2019 р. за весь час роботи НАБУ всього відшкодовано 601,59 млн. грн. з них 193,39 млн. грн. – у 2019 році [18]. Відповідно до Структури та обсягу бюджетних коштів Національного антикорупційного бюро України у 2019 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018) на функціонування НАБУ із державного бюджету виділено 867 541, 4 грн., з яких тільки на оплату праці було заплановано витратити 514 674,5 грн. [19].

Що стосується 2020 року, то згідно з Структурою та обсягом бюджетних коштів НАБУ у 2020 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»

від 14.11.2019) з державного бюджету на 2020 рік виділено ще більше коштів, а саме 1 038 178, 1 грн. [20].

Офіційними показниками стану корупційної злочинності не відображається дійсна картина, а отже, не надається повне уявлення щодо обсягів й характеру її проявів. Характерною рисою корупційної злочинності можна визнати її високий рівень латентності, що сильно ускладнює кримінологічну характеристику даного виду злочинності. За оцінками науковців, правоохоронні органи реєструють не більше 1-5% корупційних злочинів. Решта мають латентний характер, а правопорушники лишаються непокараними, адже не притягаються до кримінальної відповідальності та продовжують злочинну діяльність [21, с. 132]. Отже, офіційні дані про корупцію цілком не відображають дійсного її стану, а лише – активність правоохоронних органів у протидії злочинам.

Доказом розповсюдження корупційної злочинності в рамках всіх сфер українського суспільного життя можна визнати її розподіл за державними органами, в межах котрих є корупційні прояви. Так, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого у лютому 2019 р., корупція, на думку респондентів, котрі оцінювали рівень корумпованості державних органів за п'ятибальною шкалою («1» означає повну відсутність корупції, а «5» – що цей орган є повністю корумпованим) найбільше поширена у таких органах державної влади: митна служба – 4.3; податкова служба – 4.2; суди – 4.2; прокуратура – 4.1; Міністерство внутрішніх справ – 4.1; Міністерство юстиції – 4.0; Служба безпеки України – 3.9 [22]. Як бачимо, на думку українців, найбільш корумпованими органами державної влади є: митна, податкова служби й суди.

У 2018 році Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва разом із Центром Разумкова було проведено опитування українського населення на всій території України окрім Криму та окупованих територій ДНР й ЛНР.

Згідно з опитуванням 83% респондентів вважають корупційну боротьбу в Україні безуспішною (2017 рік – 80%), 50% – повністю провальною (2017 рік – 46%), 9% – бачать успіх у корупційній боротьбі (в 2017 – 15%), та тільки 1% – оцінюють таку боротьбу в якості повністю успішної (в 2017 – 2,5%).

Так само варто зауважити, що 48% опитаних не бачать в Україні ніякої інстанції, що б активно здійснювала боротьбу із корупцією (в 2017 р. – 43%). Поміж активних захисників руху протидії корупції 26% респондентів визнали засоби масової інформації та журналістів (2017 рік – 26%), 18% – зазначили антикорупційні громадські організації (2017 рік – 21%), 11% – НАБУ (2017 рік – 24%), 10,5% – населення безпосередньо (у 2017 р. – 12%), 10% відійшло окремим політикам, громадським діячам, 6% – країнам Заходу. Отже, можна відмітити, що позитивні оцінки зменшуються, в той час як негативні – збільшилися [23].

Соціологічна група «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту в проміжок 15-31 березня 2018 р. опитала 2400 жителів віком від 18 років, що вже отримали право голосувати (опитування проводилося на всій території України, окрім окупованих територій Криму і Донбасу), та провела дослідження «Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні», яким засвідчується наступне: 85% опитаних впевненні в осіданні державних коштів в кишенях наділених владою чиновників через корупцію; 81% – корупція веде до зубожіння населення; 80% – корупцією підривається українська економіка; 74% – корупцією здійснюється деморалізація суспільства; 72% – корупція підвищує нерівність соціального та економічного типу; 64% опитаних впевненні, що корупція може призвести до втрати здоров'я чи навіть життя людей; 51% – корупція відлякує іноземні інвестиції; 58% – корупцією не забезпечується більша кількість та вища якість публічних послуг; 64% – корупція зупиняє розвиток підприємництва; 74% – корупція не є ознакою безпечності держави [24].

Звернемо увагу на те, що одним з показників стану злочинності є її структура. Структурою злочинності є якісна характеристика, котрою здійснюється пояснення її внутрішньої будови як співвідношення між видами злочинів, що аналізуються за критеріями кримінально-правового, соціально-демографічного або кримінологічного типу. Одним із основних показників структури злочинності можна визнати питому вагу окремих груп чи різновидів злочинів по відношенню до їх загальної кількості [25, с. 42-43].

Аналізування структури корупційних злочинів показує, що з 2013 року по теперішній час переважну їх частину становлять наступні три склади:

1) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) – 51,9 %;

2) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) – 19,3 %;

3) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) – 10,1 % [21, с. 145].

Окрім вищенаведеного, істотний відсоток, а саме 7,7 %, охоплює викрадення, привласнення або вимагання документів, штампів і печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК). Питома вага решти корупційних злочинів, котрі у своїй сукупності займають 41 % загальної кількості, коливається в рамках 0,1 % – 1,6 %. Виняток становить тільки злочин, котрий охоплюється ст. 369 КК України (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), питома вага котрого складає 2,7 %, що доказує значне розповсюдження корупції не тільки між чиновниками, проте і серед осіб, в чій інтересах вони діють.

Таким чином, підсумовуючи усе вищевикладене можна сказати, що проведене аналізування

стану, структури, динаміки корупційної злочинності дозволяє дійти наступних висновків:

1. Корупційною злочинністю постає результат перетину системи криміногенних та антикриміногенних факторів, знайдення котрих, а також аналізування питань їх взаємодії можна визнати обов'язковою передумовою забезпечення наукової природи діяльності щодо протидії злочинності корупційного характеру [26, с. 121].

2. Відомостями статистичних даних офіційного типу не можна відобразити справжній рівень злочинності корупційної природи, оскільки в корумпованій державі органи правоохоронного спрямування також вражаються корупцією, як й інші сфери державної діяльності [7, с. 159].

3. Прогрес у подоланні корупції в Україні останніми роками було забезпечено головним чином реформами, що започаткувалися ще у 2014 році Проте одним із найбільших стримуючих факторів антикорупційної програми все ще є брак політичної волі [3, с. 107].

4. Вивчення сучасного стану корупційної злочинності показує, що на протязі 2017–2019 рр. вона має досить нестійку позицію. Так, у 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком.

5. Проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом [27, с. 112]. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підбивають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди.

Анотація

Стаття присвячена розгляду правової категорії корупційної злочинності, зокрема питанню стану, структури та динаміки досліджуваного феномену.

У статті наведено легітимне визначення поняття «корупція», наукове визначення поняття «корупційна злочинність», проаналізовано такі показники, що характеризують корупційну злочинність, як її стан, структуру та динаміку.

Автор зауважує та аналізує статистичні дані МВС України щодо кримінальних корупційних правопорушень за останні 2017, 2018 та 2019 року.

Також в межах статті зазначені результати соціологічних досліджень щодо рівня корумпованості державних органів, успішності корупційної боротьби в Україні, активних захисників руху протидії корупції. На думку українців, найбільш корумпованими органами державної влади є: митна, податкова служби й суди.

Автором також звертається увага на те, що надання структури корупційної злочинності можна й за тяжкістю злочинів корупційної спрямованості.

Як підсумок в статті визначено, що проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом.

Ключові слова: корупція, корупційні злочини та правопорушення, корупційна злочинність, офіційна статистика, КК України, Transparency International.

Kikalishvili M.V. State, structure and dynamics of corruption crime in Ukraine

Summary

The article is devoted to the consideration of the legal category of corruption criminality, in particular to the condition, structure and dynamics of the investigated phenomenon.

In the article it is provided a legitimate definition of the concept of “corruption”, a scientific definition of the concept of “corruption criminality”, analyzed such indicators characterizing corruption crime as its state, structure and dynamics.

The author notes and analyzes the statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on criminal corruption offenses for 2017, 2018 and 2019.

Also in the article there are the indicated results of sociological research on the level of corruption of state bodies, the success of the corruption struggle in Ukraine, and active anti-corruption advocates. According to Ukrainians, the most corrupt public authorities are customs service, tax services and courts.

The author also draws attention to the fact that it is possible to determine the structure of corruption criminality by the severity of corruption crimes.

As a result, it was determined that the problems of corruption criminality and the fight against it play a significant role within the sphere of combating criminality in general.

Key words: corruption, corruption crimes and offenses, corruption criminality, official statistics, Criminal Code of Ukraine, Transparency International.

Список використаних джерел:

1. Україна в рейтинге коррупции. Почему лениво растем – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/4059063-ukrayna-v-reitynhe-korruptsyu-rochemu-lenyvo-rastem>
2. Индекс сприяння корупції за 2019 рік. Transparency International – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.transparency.org/files/content/pages/2019_CPI_Report_EN.pdf
3. Бусол О. Ю. Стан запобігання корупції та протидії корупційній злочинності в контексті національної безпеки України [Електронний ресурс] / О. Ю. Бусол // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 2. – С. 101-109. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2019_30\(69\)_2_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2019_30(69)_2_19)

4. Вплив трудової міграції українських працівників на ринки праці України і ЄС (на прикладі будівельників) / упоряд. В. Андреев, О. Борисов – Київ: Профспілка працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України, 2018 р. – 32 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vplyv-trudovoyi-migratsiyi-ukrayinskyh-pratsivnykiv-na-rynky-pratsi-Ukrayiny-i-YES-na-prykladi-budivelnykiv-1.pdf>
5. Експрес-випуск Державної служби статистики «Зайнятість та безробіття населення в II кварталі 2019 року» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2019/09/131.pdf>
6. Стало відомо, скільки безробітних встали на облік з початку карантину в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/16/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-bezrobitnyh-vstaly-oblik-pochatku-karantynu-ukrayini>
7. Політова А. С. Корупційна злочинність в Україні: стан і тенденції / А. С. Політова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2016. – Вип. 2. – С. 152-162. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_17
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII/ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст. 2056.
9. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Шевченко. – К.: НАВС, 2012. – 241 с.
10. Проблеми протидії злочинності: підручн. / [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С., Подільчак О. М., Толочко А. М., Туркот М. С.]; за ред. проф. О. Г. Кальмана. – Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 352 с.
11. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: [монографія]/ М.І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
12. Звіт про стан протидії корупції за 2019 рік за формою № 1–КОР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mvs.gov.ua/upload/file/f0661912_2.xls
13. Звіт про стан протидії корупції за 2018 рік за формою № 1–КОР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://mvs.gov.ua/upload/file/f0661812_2_\(2\).xls](https://mvs.gov.ua/upload/file/f0661812_2_(2).xls)
14. Звіт про стан протидії корупції за 2017 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mvs.gov.ua/upload/file/koriya_f0661712.xls
15. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/>
16. 236 корупціонерів притягнуто до кримінальної відповідальності з початку року – НАЗК – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/uk/bez-kategoriyi/236-koruptsioneriv-prytyagnuto-do-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-z-pochatku-roku-nazk/>
17. Загрузли в скандалах: Чому робота антикорупційних органів неефективна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/zahruzly-v-skandalakh-chomu-roboto-antykorpustiinykh-orhaniv-neeefektyvna-526338.html>
18. Звіт Національного антикорупційного бюро України за друге півріччя 2019 року – 2019 – с. 37 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-drugerepivrichchya-2019-roku>
19. Структура та обсяг бюджетних коштів Національного антикорупційного бюро України у 2019 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018 № 2629-VIII) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/struktura-ta-obsyag-byudzhethnyh-koshtiv-nacionalnogo-antykorpuciynogo-byuro-ukrayiny-u-2019-roci>

20. Структура та обсяг бюджетних коштів Національного антикорупційного бюро України у 2020 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 № 294-IX) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/struktura-ta-obsyag-byudzhetnyh-koshtiv-nacionalnogo-antykorupciynogo-byuro-ukrayiny-u-2020-roci>
21. Кондратов Д. Ю. Кримінологічна характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні [Електронний ресурс] / Д. Ю. Кондратов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – № 2 (19). – 2018. – С. 141-154. – Режим доступу: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4438>
22. Ставлення громадян України до судової системи. Результати загальнонаціонального опитування (Оцініть рівень корумпованості кожного з наступних державних органів). Разумков центр – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy>
23. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 році. – 2019 – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>
24. Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: опитування IRI – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/0063e745819871f4c681514866ab60cf.html>
25. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. – Харків: Золота миля, 2015. – 324 с.
26. Бусол О. Корупційна злочинність та організована корупційна злочинність: поняття та проблеми співвідношення / О. Бусол // Юридичний вісник. – 2014. – № 5. – С. 121-126.
27. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності [Електронний ресурс] / І. Мезенцева // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. № 4. С. 106-113. Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>